

79. Відродження (Ромни). – 1943. – 4 червня.
80. Відродження (Ромни). – 1942. – 4 грудня.
81. Відродження (Ромни). – 1943. – 26 січня.
82. Сумський вісник. – 1942. – 12 червня.
83. Сумський вісник. – 1942. – 16 серпня.
84. Новий час (Шостка). – 1942. – 11 жовтня.
85. Сумський вісник. – 1943. – 6 січня.
86. Новий час (Шостка). – 1943. – 10 січня.
87. Сумський вісник. – 1942. – 12 липня.
88. Відродження (Ромни). – 1943. – 7 травня.
89. Голос Охтирщини. – 1943. – 30 червня
90. Голос Охтирщини. – 1943. – 1 серпня
91. Сумський вісник. – 1943. – 15 серпня.
92. Відродження (Ромни). – 1943. – 29 червня.
93. Голос Охтирщини. – 1943. – 23 травня.
94. Голос Охтирщини. – 1942. – 16 жовтня.
95. Сумський вісник. – 1942. – 1 липня.
96. Сумський вісник. – 1942. – 3 травня.
97. Відродження (Ромни). – 1942. – 28 квітня.
98. Сумський вісник. – 1942. – 7 серпня.
99. Сумський вісник. – 1942. – 5 серпня.
100. Голос Охтирщини. – 1942. – 27 серпня.
101. Голос Охтирщини. – 1942. – 2 липня.
102. Відродження (Ромни). – 1943. – 6 квітня.
103. Голос Охтирщини. – 1942. – 14 червня.
104. Голос Охтирщини. – 1942. – 4 жовтня.
105. Сумський вісник. – 1942. – 9 жовтня.
106. Голос Охтирщини. – 1942. – 19 квітня.
107. Голос Охтирщини. – 1942. – 11 червня.
108. Сумський вісник. – 1942. – 14 жовтня.
109. Последние известия (Шостка). – 1942. – 3 жовтня.
110. Новий час (Шостка). – 1942. – 15 листопада.
111. Відродження (Ромни). – 1943. – 22 січня.
112. Голос Охтирщини. – 1943. – 27 травня.
113. Сумський вісник. – 1942. – 7 червня.
114. Відродження (Ромни). – 1943. – 24 серпня.

Горох Н.В. Политическая карикатура на страницах оккупационной прессы: Сумская область (1941–1943 гг.)

Статья посвящена выяснению роли и места политической карикатуры в формировании информационного пространства на территории Сумской области в годы Второй мировой войны. Анализ визуальных образов, размещенных на страницах оккупационной прессы, способствует раскрытию концепции идеологических манипуляций нацистского режима, позволяет оценить их влияние на процесс формирования архетипов восприятия как на население оккупированной Украины, так и на современников.

Ключевые слова: политическая карикатура, оккупационная пресса, Сумская область.

Horoh M.V. The political caricature on the pages of the occupational press: Sums'ka oblast' (1941–1943)

The article is devoted to the clarification of the political caricature's role and position in the forming of the informational space on the Sums'ka oblast' territory during World War II. The analysis of the visual images on the pages of the occupational press helps to reveal the concept of ideological manipulations of the Nazi regime. It also helps to evaluate their influence on the forming of the perception archetypes of both people of occupied Ukraine and people who live nowadays.

Key words: political caricature, occupation press, Sumy region.

11.02.2019 р.

УДК 94(477.51–25)«19»

В.А. Казимір

**МЕМУАРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ
ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ
ДУБРОВСЬКОГО В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена особливостям висвітлення життя та діяльності репресованого українського історика та громадського діяча В. Дубровського (1897–1966) в його мемуарах та мемуарах сучасників. Зроблено спробу систематизувати та схарактеризувати опубліковані науковцем мемуари.

Ключові слова: В. Дубровський, мемуари, Україна, Чернігів.

В останні десятиліття в українській історіографії намітилася тенденція не лише описувати життя та діяльність історичної особистості, але й репрезентувати постать у просторово-часовому вимірі, використовуючи мемуари та характеристики сучасників.

Уродженець Чернігова Василь Васильович Дубровський (1897–1966) – історик, педагог, архівіст, музеєзнавець, краєзнавець, сходовознавець, який жив та плідно працював в Україні, але, пройшовши крізь жорна політичних репресій, у 1943 р. емігрував, остаточно оселившись у США. В. Дубровський уособлював покоління творців «червоного Ренесансу», які стали жертвами політичних репресій, але, навіть розчарувавшись у радянській системі за її підступність, переживши репресії 1930-х рр., витримавши окупаційні негаразди та вимушено емігрувавши, жив із Україною в серці до останнього подиху. Він власним прикладом мотивував родину та нащадків спілкуватися українською.

Відтак, метою даної розвідки є систематизація й типологізація знайдених мемуарів, що стосуються життя та діяльності В. Дубровського в Україні, й визначення інформативності його власних спогадів.

Значимість мемуарної спадщини В. Дубровського відзначали Л. Биковський [1 с. 92], Г. Курас [2, с. 144; 3, с. 145], О. Коваленко [2; 4, с. 106], В. Ткаченко [5, с. 132–134], які займалися упорядкуванням біографії вченого, розглядали його постать у контексті розвитку краєзнавчого руху та оприлюднили кілька мемуарних студій науковця. І. Матяш розглядала доробок В. Дубровського в галузі архівознавства [6, с. 122–130], М. Дмитрієнко та О. Ясь – його внесок в охорону пам'яток культури в Україні [7, с. 368]. У 2018 р. вийшла друком монографія В. Казиміра «Правда і добра воля переможуть. Життя та діяльність Василя Дубровського в Україні (1897–1943)», у якій оприлюднено окремі мемуари В. Дубровського, що стосувалися його перебування в Україні [8]. Водночас створений В. Дубровським цикл спогадів, які належать до краєвих зразків вітчизняної мемуаристики ХХ ст., ще й досі не був систематизований та введений до наукового обігу повністю, оскільки оприлюднений фрагментарно й на сторінках важкодоступних для сучасного дослідника періодичних видань української еміграції.

Модерна історіографія вимагає від дослідників не

лише написання розгорнутої біографії, перерахування та уточнення окремих фактів, дат, але й поглибленого вивчення особистості людини, її психологічних особливостей, індивідуальних рис характеру. Кінець ХХ – поч. ХХІ ст. позначився розсекреченням архівних документів та можливістю вивчати он-лайн відскановані матеріали зарубіжної періодики, а це означає, що історикам став доступним цінний матеріал просопографічного характеру, уможлиблюючи створення «живих» портретів. Відтак є сприятливі умови систематизувати та використати мемуари В. Дубровського та спогади його сучасників для доповнення «сухого» життєпису вченого «живими» фактами, сукупністю позитивних і негативних сторін біографії в Україні.

Загалом, залучені до вивчення життя та діяльності В. Дубровського писемні джерела, документальні й наративні, можна умовно розподілити на кілька груп.

Першу групу становлять нормативно-правові акти, які визначали напрями культурного будівництва в Україні у 1920 – на початку 1930-х рр., безпосередню участь в якому брав В. Дубровський.

До другої групи джерел увійшла різнопланова за своїм функціональним призначенням діловодна документація.

Третю групу джерел становлять матеріали слідства – документальний комплекс кримінальної справи у трьох томах, порушеної проти групи харківських вчених-гуманітаристів у 1933 р. В. Дубровський вважався одним із керівників харківського філіалу «контрреволюційної організації, ставившій своєю метою шляхом вооруженого повстання свержение советской власти» [9, арк. 140].

Четверта група – епістолярні джерела. Доступна нам епістолярна спадщина В. Дубровського представлена, насамперед, його листами до митрополита Іларіона [10, с. 140–211], М. Грушевського та серією відкритих листів М. Могилянському, які містять унікальну інформацію про стосунки вченого з колегами та його творчі плани. В особистому фонді Г. Кураса у Держархіві Чернігівської області (ф. Р–9044) знаходяться копії листів В. Дубровського до Ф. Бульбенка, В. Міяковського, Л. Биковського та ін.

До п'ятої групи увійшли праці В. Дубровського – понад 230 книг, статей, рецензій та публікацій, виданих в Україні та за кордоном, у яких відображено наукові й суспільно-політичні погляди вченого. Умовно їх можна розподілити таким чином: наукові студії, науково-популярні розвідки, рецензії, замітки, літературні твори та переклади [8, с. 293–302].

До шостої групи використаних джерел, які уможливають «оживлення» сторінок біографії В. Дубровського та доповнення просопографічного портрету вченого, можна віднести мемуари та щоденники. Особливий інтерес становлять спогади В. Дубровського. Це, передусім, тематичні «Листи переміщеного спостерігача», «Через 20 років», «Лісковиця», «Мала Перещепина» та ін., написані вченим під час перебування у Німеччині та США [8, с. 28]. Частково вони побачили світ у

1961–1965 рр. на сторінках еміграційної періодики, зокрема, у газетах «Наш клич» (Буенос-Айрес, Аргентина), «Новий літопис» (Вінніпег, Канада), «Свобода» (Нью-Йорк, США), «Проблеми» (Мюнхен, Німеччина), «Меч і Воля» (Мюнхен, Німеччина), «Євангельський Ранок» (Детройт, США), «Церква й життя» (Чикаго, США), «На чужині», «Українські вісті» (Новий Ульм, Німеччина) та ін. [8, с. 208]. В Україні окремі спогади В. Дубровського були опубліковані В. Курасом, О. Коваленком та В. Казиміром [3; 8, с. 208–278].

Мемуари В. Дубровського відтворюють маловідомі аспекти життя вченого від дитинства до еміграції. Доречно буде тематично систематизувати мемуари В. Дубровського. Зазначимо, що найбільше уваги вчений приділяв **спогадам про малу батьківщину**: «Тут було надзвичайно: тут можна було пізнавати красу Божого світу з дитячих літ. Як тільки ви сходили на Гору, перед вами розгорталася панорама всієї Лісковиці й поза нею аж до лісу Святого... Отже, вся Лісковиця, з прилеглими до неї луками, на цій невеликій, замкненій природними межами рівнині, була як на долоні» [8, с. 268–272]. На жаль, будинок, у якому виріс В. Дубровський, знесли під час будівництва Меморіалу Слави у 1980-х рр. Тугу за Батьківщиною засвідчують також і псевдоніми, які В. Дубровський використовував у еміграції, – В. Лісковицький, Іллінський, В. Черногай, І. Захаревський-Лісковицький [11, с. 8].

Відповідно до мемуарів, значний вплив на формування світогляду науковця мала унікальна атмосфера старовинного Чернігова з його багатою історією та визначними пам'ятками старовини. У мемуарах В. Дубровський часто згадував величні храми та церкви, а також народну обрядовість, яка у «рідному Чернігові на початку ХХ-го століття була ще в повній силі». Автор також емоційно згадує духовну семінарію, в якій навчався [8, с. 273–278].

Не оминув увагою В. Дубровський у спогадах і подробиці своєї **роботи в радянських установах Чернігова (1919–1925 рр.) та Харкова (1925–1933)**. Опубліковані на сторінках еміграційної газети «Наш клич» мемуари В. Дубровського дають можливість реконструювати досі невідомі факти його біографії під час **перебування в окупованих Харкові, Києві та Львові (1941–1943 рр.)**. Відтворені сторінки життя В. Дубровського засвідчують його активну участь не лише у громадському житті, а й у соціальних та культурно-освітніх процесах тієї трагічної доби на території України [8, с. 213–242, 293–302; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Навіть після евакуації В. Дубровський не забував про «Просвіту» й листи до колишніх членів харківської «Просвіти» підписував як її голова. У вітальній листівці з нагоди Нового 1946 року В. Дубровський висловив сподівання, що друзі-просвіт'яни, переживши війну та окупацію, дадуть собі раду і в мирний час. Він зауважив, що «розпорошені недолею по чужих землях, ми всюди і завжди відчуваємо свою моральну Єдність» [19, арк. 1].

Унікальним джерелом інформації про перебування В. Дубровського у другому відділі Бамлагу, де він відбу-

вав покарання з червня 1933 р. до лютого 1936 р., є спогади «2-й Відділ БАМЛАГ'у ГПУ-НКВД», опубліковані у 1964 р. частинами на шпальтах газети «Наша Батьківщина» (Нью-Йорк, США) [20], а наступного 1965 р. – окремою книгою в серії «Мемуарна бібліотека» видавництва «Наша Батьківщина» [21].

Чимало цікавої інформації у своїх мемуарах В. Дубровський залишив і **про своїх сучасників**: Миколу Скрипника [22], митрополита Василя Липківського [23], Микиту Хрущова [24], Дмитра Яворницького [25], Павла Тичину [26] та інших.

Цінні відомості про формування особистості та становлення В. Дубровського як науковця містять його спогади про професорів Г. Максимовича [27], В. Ляскоронського [28], Д. Багалія [29] – учителів і наставників майбутнього вченого, а також М. Петровського [30] – товариша по навчанню в Чернігівській духовній семінарії і Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька.

Ю. Кочубей [31] зробив акцент на доробку в галузі тюркології, ввівши до наукового обігу більшість праць вченого сходознавчого спрямування. На часі вивчення мемуарів В. Дубровського, що стосуються всесвітньої історії, аналітики радянської преси, тодішньої геополітичної ситуації.

Значний інтерес становлять також згадки про В. Дубровського у спогадах і щоденниках його сучасників. Цікаву інформацію про життя в окупованому Харкові містять спогади письменника А. Любченка [32, с. 30], адвоката О. Семененка [33, с. 11, 152, 154, 157, 171]. Діяльність громадських організацій, зокрема харківської «Просвіти» на чолі з В. Дубровським, висвітлено у мемуарах О. Соловей [34, с. 111], Ю. Шевельова [35 с. 325], Л. Дражевської [36, с. 78–82] та Ю. Семенка [37, с. 41–54]. У спогадах Л. Биковського [11, с. 12–13] йдеться про від'їзд родини Дубровських з України на чужину в пошуках кращої долі.

Мемуарна література відображає суб'єктивні погляди й оцінки авторів, містить деякі неточності. Проте, судячи з характеристик сучасників, В. Дубровський зарекомендував себе як кваліфікований науковець, гарний організатор та досвідчений педагог-новатор. Шкала оцінок його особистісних якостей як людини варіюється у спогадах і щоденниках від нейтральних до схвально-позитивних. Виняток становить опублікований А. Бережиною щоденник Ф. Ернста [38, с. 61–137] зі згадкою вдови останнього про «донос» В. Дубровського на її чоловіка. Це, до речі, стало приводом для подекуди негативною характеристики В. Дубровського у працях С. Білоконя та деяких інших сучасних дослідників. Проте Ю. Кочубей характеризує описані у щоденнику події як «інцидент бюрократичного штибу, який «доносом» ніяк вважати не маємо права» [31, с. 7].

Під час написання біографії вченого, спираючись весь комплекс джерел загалом та враховуючи мемуари, місце вченого у громадсько-політичному й науковому житті України 20–40-х рр. ХХ ст. доцільно визначити за допомогою концепту «людина другого плану». Він належав

до представників національної інтелектуальної еліти, котрі перебували на проміжному шаблі між безпосередніми «творцями історії» і загалом «безмовних спостерігачів», оскільки, зважаючи на арешт та заслання, не зміг повною мірою реалізувати свій потенціал.

Отже, мемуари В. Дубровського є унікальним джерелом, яке охоплює кілька тематичних блоків: Чернігівщина, спогади про життя та діяльність у Чернігові та Харкові, репресії та заслання, окупаційні реалії, спогади про визначних сучасників.

Незважаючи на те, що просопографічна інформація у «листах переміщеного спостерігача» та мемуарній спадщині сучасників В. Дубровського подекуди фрагментарна та потребує уточнень з інших джерел, вона дає підстави стверджувати, що перед нами непересічна постать, становлення якої перервало втручання «тоталітарної машини». Навіть в еміграції В. Дубровський щиро вболівав за Україну та з теплою згадував «українські» сторінки життя. Щирість описаного у мемуарному доробку патріотизму доведено нащадками автора. Донька В. Дубровського Світлана, співачка за професією, проживши більшу частину життя в Німеччині, пишається українським корінням. Онуки, Оксана, архітекторка, та Олег, адвокат, правнучка Ліна, студентка, вільно спілкуються українською та активно працюють у молодіжній українській скаутській організації «Пласт».

ПОСИЛАННЯ

1. Биковський Л. Василь Дубровський (1897–1966): [Некролог] // Український історик. 1966. – Ч. 1–2. – С. 92–97.
2. Коваленко О., Курас Г. Михайло Грушевський: тиждень в Чернігові // Сіверянський літопис. – 1999. – № 1. – С. 144–156.
3. Дубровський В. Уривки зі споминів / Публікація і передмова Г. Кураса // Сіверянський літопис. – 2000. – № 6. – С. 145–150.
4. Коваленко О.Б. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20–30-х рр. // Сіверянський літопис. – С. 106–112.
5. Ткаченко В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя. – К.: Знання, 2007. – 215 с.
6. Матяш І. Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси. – К., 2001. – 226 с.
7. Дмитрієнко М., Ясь О. Українське пам'яткознавство і музеєзнавство в науковій спадщині В. Дубровського // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – К., 1995. – Частина II. – С. 368–370.
8. Казимір В. «Правда і добра воля переможуть». Життя та діяльність Василя Дубровського в Україні (1897–1943): монографія. – Харків-Чернігів, 2018. – 312 с.
9. Державний архів Харківської області, ф. Р–6452, оп. 3, спр. 656, 253 арк.
10. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / [упорядник Ю. Мицик]. – К: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 566 с.
11. Биковський Л. Ваймарські часи: спомини 1945 р. Денвер-Колорадо: Український суходоловий інститут, 1970. – Ч. 23. – 52 с.
12. Дубровський В. Суспільна опіка й ми (3 спогадів «Через 20 років») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 3 грудня. – С. 5.
13. Дубровський В. Дипломатія без держави й уряду («3 спогадів через 20 років») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1963. – Ч. 5. – 31 січня. – С. 5.
14. Дубровський В. «Герренфельк» і «унтерменші» (3 спогадів «Через 20 років») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1963. – Ч. 21. – 20 червня. – С. 5.
15. Дубровський В. Гімназія Харківської «Просвіти» (3 спогадів через 20 років) // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 10 травня. – С. 5.
16. Дубровський В. В оточенні небезпеки (3 спогадів «Через 20 років») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 13 вересня. – С. 5.

17. Дубровський В. Відновлення Харківської «Просвіти» // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 15 березня. – С. 5.
18. Дубровський В. Харківський український громадський комітет на другому етапі (3 спогадів «Через 20 років») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 6 вересня. – С. 5.
19. Державний архів Чернігівської області, ф. Р.–9044, оп. 1, спр. 83, арк. 1.
20. Дубровський В. Другий відділ Бамлагу'у ГПУ-НКВД // Наша Батьківщина. – 1946. – № 41–42. – С. 4–8; № 45–46. С. 3–6; № 47–48. С. 3–5; № 49–50. С. 3–5, 8; № 51–52. С. 4–6.
21. Дубровський В. Другий відділ Бамлагу'у ГПУ-НКВД. – Нью-Йорк: Наша Батьківщина, 1965. – 79 с.
22. Дубровський В. Микола Скрипник. Як я його бачив (фрагмент спогадів) // Український збірник (Мюнхен, Німеччина). – Кн. 10. – 1957. – С. 143–161.
23. Дубровський В. Св. Апостол Павло й митрополит Василь Липківський // Церква й життя (Чикаго, США). – 1961. – Ч. 6/27. – С. 9–11.
24. Дубровський В. Доктрина Хрущова (Листи переміщеного спостерігача) // Наш Клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 15 березня. – С. 5.
25. Дубровський В. Дмитро Іванович Яворницький (спогад) // Новий літопис (Вінніпег, Канада). – 1964. – № 13. – Вип. 4. – С. 19–38.
26. Дубровський В. Одвертий лист до Павла Григоровича Тичини // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 20 серпня. – С. 5.
27. Дубровський В. Мій учитель – професор Г.А. Максимович (спогад) // Український історик. – 1964. – № 4. – С. 30–36.
28. Дубровський В. Професор В.Г. Ляскоронський // Український історик. – 1965. – № 3–4 (7–8). – С. 48–52.
29. Дубровський В. Академік Дмитро Іванович Багалій (1857–1932) (сторінка з спогадів) // Календар-альманах «Відродження» на 1960 р. Буенос-Айрес, 1959. – С. 28–50.
30. Дубровський В. Спогад про професора М.Н. Петровського // Український історик. – 1964. – № 2–3. – С. 21–26.
31. Кочубей Ю.М. В.В. Дубровський (1897–1966) як сходознавець. – К.: Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України, 2011. – 544 с.
32. Щоденник Аркадія Любченка / [упорядник Ю. Луцький]. – Львів; Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 1999. – 384 с.
33. Семененко О.П. Харків, Харків... – Харків; Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль»; М.Р. Kots, 1992. – 158 с.
34. Соловей О. Харків. Окупація // Березіль. – 1993. – № 1. – С. 108–119.
35. Шевельов Ю.Я. – мене – мені... (і довкруги) (спогади). – Харків; Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль»; Видавництво М.П. Коць, 2001. – Т. 1. – 429 с.
36. Дражевська Л. Советський терор проти української інтелігенції в 1930-х роках (Очима очевидця) // Український засів: Часопис національної інтелігенції. – Х., 1993. – Ч. 5. – С. 78–82.
37. Семенко Ю. В.А. Доленко. В Харкові під німецькою окупацією // Пам'яті В.А. Доленка. Мюнхен: Союз Земель Соборної України; Селянська партія, 1975. – С. 41–54.
38. Білокінь С. Щоденник Федора Ернста // Пам'ять століть. – К., 1995. – № 3–4. – С. 61–137.

Казимир В.А. Мемуари как источник о жизни и деятельности Василия Дубровского

Стаття посвячена особливостям освещения жизни и деятельности репрессированного украинского историка и общественно-деятеля В. Дубровского (1897–1966) в его мемуарах и воспоминаниях современников. Сделана попытка систематизировать и охарактеризовать опубликованные ученым мемуары.

Ключевые слова: В.В. Дубровский, мемуары, Украина, Чернигов.

Kazymir V.A. Memoirs as a source of life and activities of Vasyl Dubrovskiy

The article is devoted to the peculiarities of coverage of life and activities of the repressed Ukrainian historian and public figure V. Dubrovskiy (1897–1966) in memoirs. An attempt was made to systematize and characterize the scientist's memoirs.

Key words: V.V. Dubrovskiy, memoirs, Ukraine, Chernihiv.

02.03.2019 р.

УДК 94(477.51):322(47+57)«1953/1964»

Ф.А. Юхно

ЗНЯТТЯ З РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВОСЛАВНИХ ГРОМАД НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 1953–1964 рр.

У статті розглядається динаміка скорочення мережі православних релігійних громад Чернігівської області у 1953–1964 рр., висвітлюється діяльність органів влади спрямована на зменшення кількості громад, аналізується становище віруючих та форми їх спротиву діям влади.

Ключові слова: православна церква, зняття з реєстрації, влада, віруючі, приход, спротив.

Питання відносин влади та церкви залишається доволі актуальним на всіх етапах державотворення. Тому, під час вибудовування взаємин між державою та церквою, варто враховувати історичні процеси, які відбувалися в минулому. Важливим періодом для аналізу відносин є радянська доба в історії Української держави, оскільки саме у цей час відбулися суттєві зміни у взаєминах влади та релігійних громад.

Актуальність теми зумовлена відсутністю комплексного історичного дослідження з цього питання та важливістю аналізу релігійних відносин радянської доби для вироблення ефективної моделі взаємин влади з релігійними громадами.

Метою дослідження є аналіз реалізації атеїстичної політики радянської влади на Чернігівщині, висвітлення процесів скорочення мережі православних громад в області та спротиву вірян діям влади.

На даний час в історичній науці з означеної проблеми накопичився значний пласт публікацій, які висвітлюють різні аспекти відносин влади та церкви. У радянській історіографії дане питання розглядалося вкрай заангажовано. Наприклад, у праці голови Ради у справах Російської православної при Раді Міністрів СРСР В. Куроедова події релігійного життя висвітлювалися заідеологізовано, а завданням роботи було виправдання антирелігійної владної політики [1]. У ній автор обґрунтовував дії влади, спрямовані на витіснення церкви із суспільних відносин в країні. Аналізуючи статті Конституції СРСР про свободу совісті, ним були зроблені висновки, що у Радянському Союзі гноблення прав віруючого населення неможливе, а права атеїстів захищені від ворожого ставлення до них представників культів. Боротьба віруючих за свої права висвітлювалася автором як антидержавні прояви під прикриттям релігії. Також В. Куроедов наводить приклади втручання інших держав у владно-церковні відносини та розглядає філософські основи побудови атеїстичного суспільства [1]. Із пропагандистським підтекстом були опубліковані також роботи С. Анісімова [2], В. Беляєва [3], С. Беца [4], Е. Варичева [5], у яких автори негативно оцінювали роль релігійних громад у житті суспільства та піддавали критиці їхню діяльність.

Після розпаду Радянського Союзу на основі розсекречених архівних документів з'являється значна кількість праць, у яких аналізуються різні аспекти релігійного жит-